

TAYIN

Hamza ZÜLFİKAR

Çanakkale savaşlarının yüzüncü yılı dolayısıyla yapılan konuşmalar, değerlendirmeler arasında *tayın*, *kırık buğday çorbası*, *asker azığı* gibi kelimeler geçti. Acaba bu konuşmaları dinleyenlerin dikkatini *tayın* sözü çekti mi? Pek sanmıyorum.

Tayın, benim yaklaşık elli beş yıl önce söz varlığıma giren bir kelimedir. Bitlis'te ilkokul öğrencisiyim. Kışları şehrin yüksekçe bir yerinde bulunan alaydan hafta sonu iznine çıkan askerler, artırdıkları ekmeklerini şehirde gizlice satarlardı. Buradan elde ettikleri birkaç kuruşla ihtiyaçlarını giderirdi. Bu alışverişten aklımda kalan “asker azığı” demek olan *tayın* büyüklerimiz arasında aranan bir ekmek türüydü. *Tayın* insanı kuvvetlendirir, besler, canlı tutar. Yetişme çağında bu ekmekten çocuklara, gençlere yedirme bir âdet hâlini almıştı. Babalarımızın âdet edindikleri bu tutum, muhtemelen çok daha evvelki tarihlere uzanıyordu. Her aileden birkaç kişinin askerde olduğu, onların sürekli savaş meydanlarında çarpıştığı bir dönemde askere yedirilen *tayın* her fırsatta konu edilir, değerinden, hikmetinden söz edilir, bu münasebetle hatıralar canlandırılırdı.

Babam, sahibi olduğumuz fırından getirdiği ekmekten *tayın*'ı daha değerli bulurdu. Ona göre *tayın* âdeta bir protein kaynağı idi. Askerin yediği bu ekmekten biz de arada bir yersek onlar gibi kuvvetli, özellikle dayanıklı olacağımıza inanırdı. Bu düşüncenin gerisinde kim bilir daha başka neler vardı. Bunun böyle olduğuna askerliğini yaparken mi şahit olmuştu? Yoksul olmayan ailelerin Bitlis'te *tayın* 'a bu kadar itibar etmesinin temelinde acaba çocuklarını şimdiden askere hazırlamak mı yatıyordu? Rus işgalini 1916 yılında görmüş, Bitlis'ten göç edip Urfa'ya gitmiş Bitlisliler, askerlik mesleğini kendilerine bir gelecek olarak mı görüyordu? Belki de bu düşünce aynı işgali görmüş Erzurumlunun, Erzincanlının, Rizelinin, Trabzonlunun, Ağrılının, Vanlının, Muşlunun da ortak inanışıydı.

Anlaşılan o yıllar bütün acıları tatmış askerlikle bu kadar iç içe bulunmuş halk, askerliği bir gelecek mesleği olarak görmeye başlamış. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı, 1911'de Trablusgarp savaşı, 1912'de Balkanlardaki yenilgi, 1915 Çanakkale zaferi, 1916 Rusların Kars'tan güneye gelip bütün Doğu Anadolu'yu işgal etmeleri, 1918 Suriye'den çekiliş, ardından 1922'ye kadar süren Sakarya, Dumlupınar savaşları böyle bir fikrin doğmasına yol açmış olabilir.

İşgale uğramış Doğu Anadolu şehirleri harap olmuş. Bitlis'e işgal sonrası vali olarak tayin edilen Mazhar Müfit Kansu, Tarih Kurumu Yayınları içinde çıkan *Erzurum'dan Ölümüne Atatürk* adlı eserinde Bitlis'i ilk gördüğünde Pompei harabelerine benzetmiş. Bu manzara karşısında işgaller sonrası yurtlarına dönen bölge halkı için vatan savunması daha çok önem kazanmış.

Elli yıl boyunca sürekli savaş meydanlarında çarpışan, yer yer çıkan isyanları bastırmakla görevlendirilen Anadolu askeri için yiyebileceği miktar olarak belirlenmiş tayin edilmiş ekmeğe *tayin* adı verilmiş. Arapça kökenli *tayin* kelimesi halk arasında ses uyumuna sokularak *tayin* biçimini almış. *Türkçe Sözlük*'te asker ekmeğine verilen bu addan dolayı madde başı olarak hem *tayin* hem de *tayin* kelimeleri yer almış:

tayin *a. Ar.* 1. Asker azığı. 2. Asker ekmeği. 3. Savaş veya seferberlik dönemlerinde vatandaşlara karneyle dağıtılan ekme.

tayin *a. Ar. ta'yin* 1. Ne olduğunu anlama, gösterme, belirtme, karşılaştırma. 2. Atama.

Tayin kadar Anadolu halkının yüreğinde yer eden bir başka asker yiyeceği daha var. Duyduğumuzda bizleri derinden sızlatan, gözyaşlarına boğan *kırık buğday çorbası* ise *Türkçe Sözlük*'te yoktur. Bir yemek türü olarak sözlüklerde yer alamayan *Kırık buğday çorbası* bizim için açık büfe diye sergilenen yemeklerden çok daha anlamlı, tarihî bir sözdür. Bu bakımdan televizyonlarda *kırık bulgur çorbası* veya *mısır çorbası*, *buğday çorbası*, gibi yanlış kullanımları da önlemesi bakımından *kırık buğday çorbası* *Türkçe Sözlük*'e girmeli ve ayrıntılı tanımlanmalı, ara sıra devletin düzenlediği ağırlama yemeklerine buğday çorbasıyla başlamalıdır.

Kökeni İtalyanca olan *karavana* (carovana) da Anadolu gencinin söz dağarcığında yer eden kelimelerin başında gelir. *Karavana*, orduda birliklere dağıtılan yemeğin taşındığı kaptır. Bu kelimedenden dilimizde askerleri yemeğe davet eden bir de *karavana borusu* sözü var.

İçine düşülmüş savaş ortamlarında *tayin* gibi bir dönem kullanılmış daha nice kelime ve terim var. 1917 yılına gelindiğinde ordunun savaşlarda geçen yıllar içinde ambarlarındaki, depolarındaki mallar, silahlar, giyecekler, yiyecekler, at, araba taşıt vasıtaları tükenme noktasına gelmiş. Bu yokluğu gidermek için 1917 yılında halka

başvurulmuş. Atatürk'ün imzasıyla *Tekâlîfi Milliye Emirleri* adı altından halktan ihtiyaç duyulan silah, giyecek, yiyecek, at, araba taşıt vasıtaları talebinde bulunulmuş. Halktan birer takım çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlamaları talep edilmiş. Sivaslı kadınların bu yolda örgütlenip askere çorap örmeleri, çamaşır hazırlamaları takdir toplamıştır. Aynı emirle bazı malların da tüccarlardan düşük fiyatla satın alınması istenmiştir. İlçelerde kurulan *Tekâlîfi Milliye Komisyonları* bu işle görevlendirilmiş, tüccarlardan *bez, patiska, pamuklu, yıkanmış yün, kösele deri, kolan, belleme, gebre* alımı yapılmıştır. Bu emirlere uyamayanların *hiyanet-i vataniye* ile cezalandırılması ön görülmüştür.

Talep edilenlerin arasında tüfekler, hayvanlar, çeşitli malzemeler da var. Bunlardan bazılarının adları şöyle:

manliher Bir tür Bulgar tüfeği.

martin Yunanlıların kullandığı İngiliz yapımı tüfek.

topkeşan Top çekmeye elverişli hayvan.

mekkare Ata, katıra, deveye topluca verilen bir ad.

gebre, atı tımar etmekte kullanılan kıldan yapılmış kese.

belleme, at ve öteki binek hayvanlarının sırtına eyerin altına konan keçe, kalın kumaş.

Tüccarlar aracılığı ile alımı gerçekleştirilen kösele, deri **çarık** yapımında kullanılmış. Aranan, istenen maddeler arasında en ilgi çeken *çarık*'tır. Osmanlıyı yok etmeye çalışan Dünya'nın sayılı devletleri askeri çarıkla savaşacak duruma getirmiştir. Bununla ilgili olarak şu tespiti de yapmadan geçmeyelim. Ne yazık ki *çarıklı erkânı harp* kelimesi sözlüklere gerçek anlamıyla değil bozulmuş anlamıyla girmiştir.

Yazıda istenen sınırları aşmadan söz konusu kelimelere **ester**'i de ekleyelim. *Ester*, kayıtlarda "katır" anlamında kullanılıyor. Sevkiyat ve nakliyat işlerinde halktan talep edilen *ester* kelimesini ilk defa babamdan duymuştum. *Türkçe Sözlük*'e girmemiş olan bu kelime, *tayın, kırık buğday çorbası, karavana* gibi bizleri duyguandıran yüzyıl öncesine götüren terimlerdir.

Babam Gelibolu'da askerken yaşadıklarını anlatır, o arada bir türkü mırıldanırdı. *Ester*, onun kısık sesle söylediği aşağıdaki türküde geçirdi. Türkü ise şu idi:

*Estere bindim oldum süvari
Bir çavuş düştü men de yareli
Bir anem vardi bahti kereli
Ağleme anem beyhle gelürem
Ruzi mahşerde seni görürem.*

Bitlis ağız özelliklerine göre söylenen bu türküde geçen *kereli*, *beyhle*, *ruz-i mahşer* kelimelerinin yazı diline göre telaffuzları sırasıyla *karalı*, *bekle*, *ruzimahşer* yani *mahşer günü* demektir.

Yakın bir dönem ama kültürel değişmeler sonucu birçok terim ve yürek sızlatan kelime bugün artık anlaşılmaz olmuş, sözlüklere bile girmemiş. Çarıklıkların mücadelesi unutulmuş. Gariplikler bunlarla sınırlı değil.

Bugünlerde Mehmet Akif'in bir yüzyıl önceki olayları bütün çıplaklığıyla dile getiren "Çanakkale Şehitlerine" adlı şiiri de içerdiği kelimelerden dolayı eskimiş. *Kesif* kelimesinin yerini *yoğun* almış. *Yoğun*'un eski karşılığının *kesif* olduğu programlara girmemiş. Şiirde geçen *akvam-ı beşer*, *enkaz-ı beşer*, *mahluk-ı asil* tamlamalarını anlatmak okul programlarının dışında kalmış. *Şüheda*, *aguş*, *ecdad* gibi kelimeleri ve anlamlarını getirilmek istenen on sekiz saat yabancı dil dersleri arasında verilecek altı saatlik Türkçe derslerinde öğrencilere öğretmek artık hayal olmuştur.